

Over Popper en de zin van de geschiedenis

Daan Thoomes

De socioloog Ralf Dahrendorf citeerde onlangs in een lezing een uitspraak van Karl Popper over de zin van de geschiedenis: “*Die Geschichte hat keinen Sinn - wir können ihr einen Sinn geben.*” Er valt, volgens Popper, geen algemene zin te ontdekken in het verleden. Bepalend voor wat achteraf zichtbaar is, is de gezichtshoek van waaruit men kijkt. Zichtbaar is dan als het ware datgene waar iemands zoeklicht op gericht is. Dahrendorf verbond deze zienswijze met de rode draad in zijn eigen leven, zoals hij die zag. Een ander zou wellicht een andere rode draad kunnen ontwaren.

Dat uitgerekend Popper verantwoordelijk is voor deze relativerende kijk op de geschiedenis, verbaast enigszins. Want hij is lange tijd de grote denker geweest van het kritisch-rationalisme achter de methodologie van de empirische wetenschapsbeoefening. Daarin gaat het wel degelijk om het achterhalen van ‘ware kennis’. Weliswaar ‘voorlopig waar’ want wetenschap voltrekt zich in een steeds maar voortgaand proces van ‘beter weten’. Een perfectionistische visie. Stukje voor stukje, volgens de werkwijze van ‘piecemeal engeneering’, wordt zo de empirische werkelijkheid in kaart gebracht. Een voortdurend proces van toetsing aan bepaalde theorieën. Vereenvoudigd voorgesteld als in de methode van ‘trial and error’. Geen veralgemeniseringen meer van afzonderlijke waarnemingen. De weg van inductie leidt niet tot algemene conclusies. Het omgekeerde kan wel: falsificeren of weerleggen van empirische kennis. De veel geslaakte verzuchting “in Nederland regent het altijd” valt (gelukkig) niet inductief te bevestigen. Het omgekeerde is wel mogelijk: één droge dag is voldoende om de onwaarheid van de genoemde uitspraak aan te tonen.

A wonderful world

Popper (1902-'94) was een optimistisch mens. Zo was hij van mening dat hij in de best denkbare wereld leefde, namelijk de vrije wereld van het empirisch onderzoek. In 1986 voegde hij aan zijn biografie de opmerking toe: “My belief is that we are living in a wonderful world”. Onze tijd is zowel in economisch als in moreel opzicht de beste tijd die we ooit gehad hebben. We zijn echter - nog steeds volgens Popper - wel dommer dan ooit tevoren, omdat we nog steeds niet in staat zijn om van onze fouten te leren. De oorzaak daarvan ligt misschien wel in een falende opvoeding en aangezien opvoeding een soort techniek is, gaat het hier om een ‘technisch mankement’ dat dus te verhelpen is. Leren van (de analyse van) fouten is de belangrijkste manier om in de wetenschap en in het dagelijks leven iets te verbeteren.

Ten aanzien van het vinden van wetmatigheden ligt het in de diverse takken van wetenschap wel wat gedifferentieerd. Popper onderscheidt de generaliserende wetenschappen (bijvoorbeeld de fysica, biologie en sociologie) van de historische wetenschappen. Volgens zijn opvatting is er in die tweede groep van wetenschappen geen sprake van wetmatigheden of generalisaties. Historische theorieën (eigenlijk: ‘quasi-theorieën’) zijn gerelateerd aan bepaalde gezichtspunten of interessegebieden en verschillen principieel van wetenschappelijke theorieën. Geschiedenisopvattingen zijn belangrijk omdat ze gezichtspunten opleveren, maar ze zijn zelden wetenschappelijk controleerbaar.

De geschiedenis verloopt ook niet volgens een bepaald plan en in dit verband neemt Popper stelling tegen de opvatting dat God zich door middel van het wereldgebeuren openbaart. Voorstanders van die opvatting – zoals Hegel en zijn navolgers tegen wie Popper

vooral fulmineert – beschouwen de wereldgeschiedenis als het ware als een toneelstuk en vragen zich af wie de auteur is. In de ogen van Popper is het eenvoudigweg godslasterlijk om dan God te noemen. Volgens hem is dit ‘historicisme’ dan ook onverenigbaar met het christendom. De kritiek op deze geschiedenisopvatting loopt als een rode draad door al zijn geschriften waarvan *The Poverty of Historicism* en *The Open Society and Its Enemies* de bekendste voorbeelden zijn. Hij bekritiseerde daarin de idee dat het de taak van de sociale wetenschappen is om de geschiedenis te voorspellen en hij keerde zich tegen linkse, rechtse en ook klassiek politieke filosofen die in een omvattende blauwdruk de weg zien naar een rechtvaardige maatschappij. Voor zijn afwijzing van de gedachte dat Gods openbaring samenvalt met de wereldgeschiedenis, zoekt hij bovendien steun bij Karl Barth. Die vindt hij echter maar ten dele en in een geheel andere samenhang. Want Barth verzette zich in zijn theologie weliswaar eveneens sterk tegen de gedachte dat Gods wil samenvalt met de natuur of de geschiedenis, maar pleitte uiteraard niet voor (volledig) autonoom menselijk optreden. De weg gaat bij hem van het *rijk van de natuur* naar het *rijk van de genade* dat met de natuur in strijd is (want in de natuur hoeft men niet te rekenen op erbarmen, maar sluit het water zich meedogenloos boven het hoofd van de drenkeling).

God openbaart zich bij Karl Barth in de eerste plaats in Jezus Christus. Er is een bevrijdingsbeweging die van God uitgaat én een beweging van de mens die Hem volgt. Bij Popper zijn *wij* het daarentegen die doel en zin invoeren in de natuur en in de geschiedenis. Wij kunnen kiezen voor vrijheid, gerechtigheid, democratie, afschaffing van oorlogen, hulp aan armen en behoeftigen, et cetera. De zedelijke vooruitgang hangt van óns af. Dat is, kortgezegd, de boodschap van Popper. Er is dus verschil in fundering van het ethisch handelen tussen Popper en Barth, al zijn er in de uitwerking zeker overeenkomsten. Hij volgt Barth ook niet in diens theologie van het Woord van God en er is geen notie dat God altijd groter is. Popper ziet zichzelf daarom zeker niet als christelijk denker, maar als een *rationalist*. In zijn lezing over ‘What does the West believe in?’ (uit 1958) zegt hij: “I do not think that we can (...) rest our case on Christianity.”

Voor het sociaal-wetenschappelijk onderzoek bestaan er inmiddels al weer nieuwere gangbare methodologieën, maar dat neemt niet weg dat de falsificeerbaarheid een belangrijk beginsel blijft voor het vergaren van empirische kennis. Definitief is deze ‘harde kennis’ zeker niet. In dat opzicht kunnen we het nog steeds met Popper eens zijn.

Literatuur:

- Boer, D. (2002). *Een heel andere God. Het levenswerk van Karl Barth (1886-1969)*. Gorinchem: Narratio.
- Dahrendorf, R., “Ich” – das sind die anderen; einige Bemerkungen zum Problem der Autobiografie. In: *Neue Zürcher Zeitung*, 24. September 2003.
- Popper, K.R., ‘Über Geschichtsschreibung und über den Sinn der Geschichte’ (1962). In: K.R. Popper. (1994). *Alles Leben ist problemlösen. Über Erkenntnis, Geschichte und Politik*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Popper, K. (2000). *In search of a better world. Lectures and essays from thirty years*. London / New York: Routledge. Daarin: ‘What does the West believe in?’ (1958), p. 211.
- Popper, K. (2000). *The lesson of this century. With two talks on freedom and democratic state*. London / New York: Routledge.

Gepubliceerd in: *In de Waagschaal, tijdschrift voor theologie, cultuur en politiek*, jrg. 35, nr. 6, 2006, pp. 25-26.

(Laatst gewijzigd op: 3 oktober 2012).